

“BİR GÖZE BİR GÜL” ADLI MASALIN GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

SEMIOTIC ANALYSIS OF A TALE CALLED "BİR GÖZE BİR GÜL-ONE ROSE TO ONE EYE"

Ömer SARAÇ*

ÖZ

İnceleme yöntemleri, bir edebi metnin sanat değerinin ortaya konulmasında önemli bir araçtır. Böylece, metnin sanatsal yönünün değerlendirilmesi daha kolay olacaktır.

Göstergebilim, göstergelerle uğraşan bir bilim dalıdır. Göstergebilim bir metni çözümlerken, metnin yüzey yapısından hareketle, derin yüzeydeki yapısına açıklık getirmeye çalışırken birtakım araçlardan yararlanır. "*Eyleyenler Modeli*" de bu araçlardan biridir.

Çalışmamızın amacı Greimas'ın kuramını oluşturduğu eyleyenler modelini kullanarak, örnek olarak seçtiğimiz bir masalı çözümlenektir. Masal metninin iletisini anlamada, eyleyenler modelinin uygulanmasının anlam sorununa nasıl bir yaklaşım getirdiğini göstermek, çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Çözümleme için seçilen masal, Naki Tezel'in "Türk Masalları 1" adlı eserindeki "Bir Göze Bir Gül" adlı masaldır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Kesit, Gösterge, Mesaj

ABSTRACT

Analysis method is an important tool in determining the artistic value of a literary text. Thus, artistic evaluation of the text would be easier.

Semiotics is a science dealing with the signs. While analyzing a text, semiotics makes use of several tools in clarifying the deep structure with reference to the surface structure of the text. "Actantial Model" is one of the tools used for that purpose.

The aim of this study is to analyze a story by using the "Actantial Model" developed by Greimas. The essence of the study is to demonstrate how the implementation of actantial model brings a new approach to the problem of meaning in understanding the message of the text. The tale to be analyzed is "Bir Göze Bir Gül-One Rose to One Eye", a tale in "Turkish Tales 1" by Naki Tezel.

Keywords: Tale, section, sign, message

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, omersarac57@hotmail.com

GİRİŞ:

Mehmet Rifat, bir edebî metnin üç boyutu olduğunu belirtir: 1. Yüzeysel Boyut 2. Sözdizimsel Anlatı Boyutu 3. Temel Anlamsal Boyut. Bu boyutlar, ontolojik analiz metodundaki ses, anlam, nesne ve kader (alinyazısı) tabakalarıyla örtüşmektedir.

Propp, masalarda ortalama 30 işlev belirler. İşlevleri saptamak için masaları kesitlere ayırır ve her kesitin bir işlevi olduğunu belirler. Birçok masal, bir nesneye duyulan gereksinimle başlayabilir. Çoğu masalda ilk kesit ve ilk işlev budur. Ama gereksinim duyulan nesne bir ilaç, bir kişi, tılsımlı bir asa olabilir. Nesnenin ne olduğu düz anlam katına aittir; işlevi ise, kahramanın yollara düşmesini sağlayacak, bulunması gereken, eksikliği duyulan bir nesne olmasıdır. (Erkman-Akerson, 2005:137)

Anlatı çözümlemesinde, metnin anlamının nasıl oluştuğu, metnin yüzeysel düzeyinden derin yüzeyine doğru bir yol izlenerek ortaya konmaya çalışılmaktadır. Greimas'ın ortaya attığı anlatı izlencesinin gerçekleşme süreci bu model uygulanarak anlaşılır duruma getirilebilir. Kurama göre her metinde anlatıyı oluşturan altı eyleyen (Özne-Nesne-Gönderen-Gönderilen-Yardımcı-Engelleyici) bulunur ve bunlardan ilk dördü birçok anlatıda yer alır (baş, birincil derecede kahramanlar) diğer ikisi ise zorunlu olmamakla beraber anlatıda bulunabilir. Öte yandan özne ile nesne arasındaki bağıntı bir eyleme dayanmaktadır.

Bir metnin göstergebilim açısından çözümlenebilmesi için ilk yapılması gereken metnin kesitlere ayrılmasıdır. Bu durum metnin daha iyi kavranmasını ve anlam derinliklerine girilmesini kolaylaştırır.

Kesitleme, bir anlatıyı ya da bir metni anlam kavşaklarına, bir başka deyişle okuma birimlerine ayırmaktır (Rifat, 1996:81). Göstergebilimsel bir çözümleme anlatının iç dünyasına yönelir. Metnin içerdiği gizli anlam ya da anlamları bulup çıkarmaktan ziyade, anlamın söylem düzeyine nasıl çıktığını belirlemeye çalışır.

1. MASALIN İNCELENMESİ

“Bir Göze Bir Gül” (Tezel, 1997: 118) adlı metin bir tür olarak masal metnidir. Masalın başında kullanılan başlangıç formeli bu durumu desteklemektedir. “*Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...*” Masalda kullanılan “-mış, -miş ”li anlatım da metnin masal olduğunun bir göstergesidir. “*Bir padişah varmış. Henüz gençmiş. Evlenmek için kendisine kız arıyormuş.*” Zaman ve mekânın belirsizliği, anlatıcının dış odaklı, yani dışarıdan bir kişinin olayları anlatıyor olması da metnin türünü belirlemede bir etkidir. Ayrıca masal içinde yer

alan ve günlük hayatta karşılaşamayacağımız peri kızlarının konuşması da görüşümüzü desteklemektedir.

Masalımızı kesitlere ayırmadan önce altı eyleyeni ve simgelerini belirtelim:

Gönderen: Padişah (P1)

Özne: Asıl kız (Ö1)

Yardımcılar: Padişahın annesi (Y1), İhtiyar (Y2), At (Y3)

Engelleyici veya Düşman: Asıl kızın üvey annesi (D1)

Eksiklik: Eş (E1)

Nesne: İnci ve gül (N1)

Diğer kişiler: Üvey annenin kendi/öz kızı (D2)

1.1. BİRİNCİ KESİT: GİRİŞ (BAŞLANGIÇ) DURUMU

Masal bir eksiklikle başlamaktadır: Padişahın eşinin olmaması. Bu başlangıç durumudur. *“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir padişah varmış. Henüz gençmiş. Evlenmek için kendisine kız arıyormuş.”* Göstergebilimsel çözümleme için giriş durumu masalın genel gidişatını ortaya koymaktadır. Bu durum, padişahın eksikliğini gidermek üzere onu harekete geçirecek, yönlendirecek bir durumdur. Birinci kesitteki tek kahraman padişaktır (P1).

1.2. İKİNCİ KESİT: YARDIMCININ DEVREYE GİRMESİ

“Bir gün haber almışlar ki, falan memlekette ağladıkça gözlerinden inciler dökülen, güldükçe yanaklarında güller açan güzel bir kız varmış... Padişah, annesini hemen o memlekete göndermiş.”

Bu kesitte yardımcı olarak karşımıza padişahın annesi (Y1) çıkmaktadır. Aile üyelerinden biri olan anne, memleketinden ayrılır. Anne, padişahın bu eksikliğini -eş eksikliği- gidermek için onun en önemli yardımcısı konumundadır.

Bu kesitte masalın geçtiği yer; padişahın istediği kızın annesiyle kaldığı memleketidir. Zaman ise belli değildir.

1.3. ÜÇÜNCÜ KESİT: DÜŞMANIN (ÜVEY ANNENİN) MASALA KATILIMI

Padişahın annesi, kızın (Ö1) evine varmıştır. Üvey anne (D1), her iki kızın da kendi kızı olduğu söyleyerek hain planını devreye koyar. Padişahın annesi hiçbir şeyden habersiz

kızı ister. Öz kızının (D2), Ö1'e göre çirkin olduğunu düşünen D1, asıl kız yerine D2'yi padişahla evlendirmeyi planlar.

Masallarda görülen dev anasının karşılığı olarak bu anlatıda üvey anne karşımıza çıkmaktadır. Üvey anne masalın devamında birtakım maceraların yaşanması için kötülük yapmayı planlamaktadır.

1.4. DÖRDÜNCÜ KESİT: ASIL KIZA (D2) TUZAK KURULMASI

Bu kesitte nişan yüzüğü takılır ve düğün hazırlıklarına başlanır. Üvey annesinin hazırladığı hain plandan habersiz olan asıl kıza (Ö1) gelinlik giydirilir ve kız padişahın ülkesine doğru yola çıkarılır. Yolda karnı acıkan asıl kız (Ö1), üvey anne (D1) tarafından hazırlanan tuzlu çöreği yer ve susar. Üvey anne su bulma bahanesiyle dolaşır. Bir devin su karşılığında bir göz istediğini söyler. Kız çaresiz bir gözünü verir ve suya kavuşur. Aynı olay ikinci defa tekrarlanır. Kız ikinci gözünü de vermek zorunda kalır. Onun bu durumundan istifade eden üvey anne (D1) kızını ormanda bırakarak yollarına devam ederler.

Başlangıçta tam ve esenlik içinde olan asıl kız (Ö1) dönüşümler sonucu karşıt bir durumda bulunur. Yolculuğun ortasında aciz duruma düşer. Bu olay, onun bir yardımcıyla karşılaşacağını da bir belirtisidir.

1.5. BEŞİNCİ KESİT: PADİŞAHIN KANDIRILMASI

Üvey anne (D1) ile öz kızı (D2) padişahın memleketine varırlar. Padişahın annesi (Y1) kızıdan şüphelense de yanıldığını düşünür. Yapılan düğünle padişah (P1) ve kız (D2) evlenirler.

Bu kesitte padişahın düşman (üvey anne ve kızı) tarafından kandırılması söz konusudur. Masalın başında belirttiğimiz padişahın eksikliği giderilmemiştir ve padişah bunun farkında değildir.

1.6. ALTINCI KESİT: İKİNCİ YARDIMCININ DEVREYE GİRMESİ

Asıl kız (Ö1) ormanda tek başına kalmış ve ağladığı için de önünde bir sürü inci birikmiştir. Ormanda karşılaştığı bir ihtiyar (Y2), kıza yardım edeceğini söyleyerek onu yaşadığı kulübeye götürür.

Masalların olmazsa olmazı kahramanın yardımcısıdır. En güç, en müşkül durumları onlar çözer. Masalımızda karşımıza çıkan ihtiyar adam (Y2), asıl kıza (Ö1) herhangi sihirli bir nesne vermez. Onu evlat edinerek ona en büyük iyiliği yapmış olur.

1.7. YEDİNCİ KESİT:

Padişah, evlendiği kızın meziyetlerini göremediği için şüphelenmiştir. Kızın ağladığında gözlerinden ne inciler dökülüyor ne de güldüğünde yanaklarında güller açıyormuş. Üvey anne (D1) durumu kurtarmak için yeniden düşünmeye başlar.

Engelleyici olarak masalda her türlü kötülüğü düşünen üvey anne, ilk kez aciz duruma düşerek bir dönüşüm yaşamıştır.

1.8. SEKİZİNCİ KESİT:

Asıl kız (Ö1), ihtiyarla konuşurken gülmüş ve o anda yüzünde güller açmıştır. İhtiyardan bu gülleri '*bir göze bir gül*' diyerek satmasını ister. İhtiyar (Y2), gülleri kızın iki gözü karşılığında üvey anneye (D1) satar ve gözleri alır, kıza (Ö1) götürür.

Masalda belirleyici olarak görülen inci ve gül, sihirli nesne (N1) biçiminde değerlendirilmelidir. Anlatıdaki en önemli dönüştürüm kesiti olan bu bölüm masalın gidişini değiştirecek niteliktedir.

1.9. DOKUZUNCU KESİT: ÜÇÜNCÜ YARDIMCININ (Y3) DEVREYE GİRMESİ

Padişahın karısı (D2) gülleri ona verir ve şüphelerini gidermiş olur. Padişah sevinçle gülü kokladığında asıl kız (Ö1) kulübesinde bayılır. İhtiyar adam ne kadar uğraşırsa da kıızı uyandıramaz ve öldü diye düşünerek onu gömer. Padişah, ormanda avlanırken atının (Y3) irkilmesi sonucu kızın sesini duyar ve onu mezarından çıkarır. Kızın ağlaması sonucu etrafta biriken incileri görünce gerçeği anlar.

At, diğer anlatılarda olduğu gibi masalların da vazgeçilmez varlıklarıdır. "Yüzyıllardan beri insan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak görülen atların, masallarımızda da aynı görevle görüldüğünü söyleyebiliriz (Sakaoğlu, 2007: 120)

1.10. ONUNCU KESİT: DÜŞMANIN CEZALANDILMASI ve MUTLU SON

Bu kesitte özne (Ö1), sonuca ulaşmak için uyguladığı dönüşüm işlemlerinin son durumunu gözlemler. Gönderici (P1) ise sonucun doğruluğunu, gerçekliğini değerlendirip özneyi (Ö1) ya ödüllendirir, ya da cezalandırır

Padişahın “*Her fenalık er geç meydana çıkar. Sizin yaptığınız fenalık da bugün meydana çıkmış bulunuyor. Cezanızı çekeceksiniz!*” sözleriyle gerçek ortaya çıkmış olur. Kırk katır cezasına razı olan anne-kız ettiklerini bulmuş olur. Padişahla kız kırk gün kırk gece düğün yaparak muratlarına ererler.

SONUÇ:

Masalın başından sonuna kadar bir karşıtlık ilişkisinin, şahısların biri için lehte olan bir durumun diğeri için aleyhte gerçekleşmesi bu masalın temelini oluşturmaktadır. Masalın başında mutsuz olan padişah (P1) masalın sonunda mutlu olmaktadır. Masalın sonunda kazanan/mutlu kişiler olarak padişah (P1) ve asıl kız (Ö1) karşımıza çıkmaktadır.

Masalın başında görülen eksiklik, masalın sonunda giderilmiş olur. Bu masalda görülen eksiklik bir nesne değil, padişahın eşinin olmamasıdır.

Masalın başında ve devamında esenli bir konumda bulunan üvey anne (D1) ve kızının (Ö1) canları tehlikeye girer ve cezalarını çekerler. Buna karşın, anlatının başında güçsüz durumda bulunan asıl kız (Ö1), masalın sonunda statüsü değişmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masallara özgü olan iyilerin, güçsüzlerin anlatı sonunda kazandığı gerçeği bir defa daha gerçekleştirmiş olur. Burada kötülüğü simgeleyen üvey anne ve kızı sonunda kaybetmişler ve hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır. Yine bu masalda kızı ormanda bulan, ona sahip çıkan, onu evlatlığına alan ihtiyar kişi de iyiliği, erdemi ve insanın hayatındaki olumlu dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. At ise, her zamanki gibi insanın sadık dostu, kahramanın en yakın ve vefakar arkadaşı rolündedir.

Çalışmamızın sonucunda, halk edebiyatı metinlerinin değişik yöntemlerle çözümlenebileceğini ve birtakım anlamsal simgelerden/kodlardan ve göstergelerden yola çıkılarak masalların bize gerçek hayatla ilgili uyarılarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

ERKMAN-AKERSON, Fatma, (2005), *Göstergebilime Giriş*, Multilingual, İstanbul.

RİFAT, Mehmet (1996) *Göstergebilimcinin Kitabı*, Düzlem Yayınları, İstanbul.

SAKAOĞLU, Saim (2007) Masal Araştırmaları, Akçađ Yayınları, Ankara.

TEZEL, Naki (1997) *Türk Masalları*, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara.